

TERMINOLOŠKI DOGOVOR KOT OSNOVA ZA OBLIKOVANJE TERMINOLOŠKE NORME: PRIMER KLINIČNE PREHRANE

Gašper Tonin

Ljubljana

toningasper@gmail.com

DOI: 10.4312/Obdobja.43.367-372

Terminološki dogovor lahko razumemo kot urejanje in soglasje glede terminologije (pojma, pojmovnega sistema, termina in terminološke definicije) enega ali več področij. Ločujemo implicitni terminološki dogovor, pri katerem pride do tihega sprejetja terminologije z vedno širšo rabo in ustaljenostjo v stroki, ter eksplicitni terminološki dogovor, ki nastane z javno objavljenim dogovorom skupine strokovnjakov. Eksplicitni terminološki dogovor je redkejši, kadar pa obstaja in je primerno oblikovan, pa ima normativno prednost pred implicitnim. Predstavljamo primer oblikovanja eksplicitnega terminološkega dogovora s področja klinične prehrane, ki je nastal kot plod sodelovanja 42 avtorjev iz 19 slovenskih ustanov.

terminologija, terminološka veda, terminografija, terminološka načela, pravopis

Terminological agreement can be understood as the regulation of and consensus on specialized vocabulary (concepts, conceptual systems, terms, and terminological definitions) in one or more fields. There is a distinction between implicit terminological agreement, in which there is tacit acceptance of terminology as it becomes more widely used and established in the profession, and explicit terminological agreement, which is the result of a published agreement by a group of experts. Explicit terminological agreement is rarer, but when it exists and is appropriately formulated it takes normative precedence over the implicit agreement. This article presents an example of the development of explicit terminological agreement in clinical nutrition, which was the product of collaboration between forty-two authors from nineteen Slovenian institutions.

terminology, specialized language, terminography, terminological principles, orthography

1 Uvod

Strokovnjaki, ki so primarni uporabniki terminologije, čutijo potrebo po urejanju znanja v smiselne pojmovne sisteme, za pojme svojega področja pa iščejo najustreznejše termine. Težnja po normativnem pristopu k oblikovanju strokovnega besedišča je utemeljena, saj je nedvoumno sporazumevanje pri strokovnem delu temelj uspešne komunikacije (Žagar Karer 2018). Na željo uporabnikov po standardizaciji in ustaljenosti kažejo tudi pogosta vprašanja v Terminološki svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, objave v drugih področnih terminoloških koticčkih in prispevki posameznih strokovnjakov, ki se običajno posvetijo terminološkim

sinonimom enega pojma, pri čemer poskušajo izbrati prednostnega (Fajfar, Žagar Karer 2023; Karer 2015; Potocco, Plevnik 2023; Švab, Berlogar 2013; Tonin 2024).

2 Terminološki dogovor

Terminološki dogovor podrobneje opredeli M. Žagar Karer (2018: 237), ki pravi, da ga uporabimo »ko želimo med več termini, ki označujejo isti pojem, izbrati najustrežnejšega, lahko pa tudi pri poimenovanju (praviloma novega) pojma.« V slovenskem jezikoslovju tako največkrat razumemo terminološki dogovor kot proces (in po metonimiji tudi rezultat procesa), pri katerem za določeni pojem izbiramo najprimernejši termin. Ob tem si pri izbiri običajno pomagamo z merili, ki jih v terminološki vedi imenujemo terminološka načela.

Terminološki dogovor sicer delimo na eksplicitnega in implicitnega. Pri implicitnem terminološkem dogovoru se v stroki sčasoma »prikrito« uveljavi termin, ki se je ustalil z rabo strokovnjakov. Ti ga zdaj uporabljajo v strokovnih besedilih in pri strokovni komunikaciji. Eksplicitni terminološki dogovor pa je bolj neposreden, saj se pri njem zbere skupina strokovnjakov, ki se dogovori, kakšno poimenovanje bodo za pojem uporabljali (Žagar Karer 2018). Metodologija izdelave takega dogovora še ni predpisana ali standardizirana, bistveno pa je, da pri njem sodeluje dovolj velika skupina strokovnjakov, ki termin izberejo tako, da se bo v rabi tudi obdržal.

Tuji jezikoslovci sicer eksplicitni terminološki dogovor razumejo nekoliko širše kot slovenski jezikoslovci, in sicer kot del terminološkega projekta (ožje) ali kot sinonim za terminološki projekt (v širšem smislu) (Dobrina 2015). Eksplicitni terminološki dogovor tudi v tem prispevku razumemo kot terminološki projekt, pri katerem aktivno urejamo terminologijo enega ali več različnih področij (na ravni pojmovnega sistema, pojma, terminološke definicije ali termina), rezultat tega postopka pa je terminološki dokument, z vsebino katerega se strinja dovolj obsežna skupina relevantnih strokovnjakov nekega področja.

3 Normativnost v terminologiji in terminološki dogovor

Trenutno se pri oblikovanju terminologije v slovenskem prostoru največkrat zanašamo na terminološka načela. Pri tem eno od terminoloških načel – načelo ustaljenosti – narekuje, da se termina, ki se v rabi pojavlja najpogosteje, ne menja brez dobrega razloga, v rabi ustaljen termin pa je tudi najprimernejši za označevanje pojma. Načelo ustaljenosti je tudi načelo, s katerim so terminologi v Terminološki svetovalnici največkrat utemeljevali svoje odgovore (kar 48 od 100 odgovorov v vzorcu) (Fajfar, Žagar Karer 2023: 376).

Če do tematike pristopimo z nekoliko drugega zornega kota, lahko ugotovimo, da delo terminologa pogosto vključuje, da poskuša v obstoječi strokovni krajini prepoznati implicitni strokovni dogovor, ki je izražen prek rabe termina v besedilih. Če tega ugotovi (potrjeno načelo ustaljenosti), ga prizna in drugih, manj ustaljenih terminov, ne priporoča. Če implicitni terminološki dogovor po drugi strani še ni jasen ali pa obstaja želja po spremembi že obstoječega termina, pa poda mnenje, ki ga pripravi na podlagi terminoloških načel. Poznamo sicer več različnih terminoloških

načel, v novejšem pregledu jih povzemata T. Fajfar in M. Žagar Karer (2023: 375), ki poleg že uveljavljenih (načelo ustaljenosti, načelo gospodarnosti, načelo jezikovnosistemske ustreznosti in načelo jezikovnokulturne ustreznosti) vpeljujeta tri dodatna: načelo vsebinske ustreznosti, načelo usklajenosti s pojmovnim sistemom in načelo optimalne strukture. Za prepoznavo razmerja med pomembnostjo terminoloških načel pri vsakem posameznem primeru je nujno, da je v terminološko delo vključen izkušen terminolog. Termin, ki je na ta način predlagan z *ad hoc* terminologijo, se v strokovni skupnosti lahko uveljavi (najpogosteje prek implicitnega sprejetja) ali pa ne.

Če implicitni terminološki dogovor ne obstaja, obenem pa je interes strokovnjakov za oblikovanje terminologije dovolj velik, lahko poskušamo oblikovati eksplicitni terminološki dogovor. Ob dovolj veliki skupini relevantnih strokovnjakov in primerni metodologiji lahko oblikujemo terminologijo področja, ki se bo nato tudi lažje ustalila v stroki. Tak eksplicitni terminološki dogovor ima normativno prednost pred drugimi terminološkimi načeli, obenem pa tudi pred implicitnim terminološkim dogovorom, saj se strokovnjaki z njim neposredno dogovorijo, kakšno strokovno izrazje bodo uporabljali. Poleg tega je tudi širši, saj poleg izbire najprimernejšega termina pogosto vključuje tudi urejanje pojmovnega sistema, sestavin pojma in oblikovanje terminoloških definicij. Dobro je, da je tudi v skupino za oblikovanje eksplicitnega terminološkega dogovora vključen terminolog, saj je za oblikovanje vsake od naštetih sestavin nujno poznavanje terminološke vede.

Primer oblikovanja eksplicitnega terminološkega dogovora s področja klinične prehrane predstavljamo v nadaljevanju. Rezultat omenjenega dogovora so trije terminološki dokumenti, znanstveni prispevki, objavljeni v reviji *Zdravniški vestnik: Terminologija klinične prehrane: Motnje prehranjenosti in s prehranjenostjo povezana stanja* (Rotovnik Kozjek idr. 2023a), *Terminologija klinične prehrane: prehranska obravnava – presejanje prehranske ogroženosti in prehranski pregled* (Rotovnik Kozjek idr. 2023b) in *Terminologija klinične prehrane: načrt prehranskih ukrepov in organizacija prehranske oskrbe v zdravstvenih in negovalnih ustanovah* (Rotovnik Kozjek idr. 2024).

4 Prikaz primera eksplicitnega terminološkega dogovora: klinična prehrana

Klinična prehrana je dokaj mlada medicinska stroka, ki se ukvarja s preprečevanjem, diagnosticiranjem in obravnavo prehranskih ter presnovnih stanj, ki so povezana z akutnimi in kroničnimi boleznimi, in bolezenskih stanj, ki so povezana s pomanjkanjem ali presežkom energije in/ali posameznih hranil. Tudi za terminološki dokument je bilo pomembno, da jo jasno ločimo od preventivne prehrane, s katero se ukvarja javno zdravje in ki oblikuje priporočila za splošno javnost. Klinična prehrana namreč uporablja personalizirani pristop, osnovan na podlagi intervencijskih in ne epidemioloških raziskav ter se primarno ne ukvarja z dietami ali podobnimi pristopi, ampak z energijsko in hranilno posamezniku prilagojeno podporo in terapijo. Tudi

v slovenskem strokovnem prostoru se je šele v zadnjem času povečala ozaveščenost o tem področju, v splošni javnosti pa je še vedno zelo nepoznano.¹

Oblikovanje eksplicitnega terminološkega dogovora s področja klinične prehrane je bil terminološki projekt, pri katerem so se zbrali relevantni slovenski strokovnjaki s tega področja in osnovali temelje področja: pojmovni sistem, posamezne pojme, terminološke definicije in termine. Vsi trije prej omenjeni prispevki sledijo zgradbi raziskovalnega prispevka, v njih pa je orisana tudi metodologija oblikovanja eksplicitnega terminološkega dogovora. Terminološke dokumente je potrdil tudi Razširjeni strokovni kolegij za klinično prehrano Ministrstva za zdravje Republike Slovenije. Dogovor predstavlja osnovo za strokovno, raziskovalno in pedagoško dejavnost področja.

Prva avtorja, Nada Rotovnik Kozjek in Gašper Tonin, sva pregledala temeljno mednarodno literaturo in oblikovala osnovno različico dokumenta z naborom terminov, ki bi jih bilo smiselno vključiti. Osnova za oblikovanje pojmovnega sistema so bile smernice Evropskega združenja za klinično prehrano in presnovo, ki smo jih dopolnili z drugo literaturo in s posebnostmi slovenske zakonodaje ter zdravstvenega sistema. Oblikovanje pojmovnega sistema in s tem osnutek dokumenta sta sledila logičnemu zaporedju zdravniške obravnave v klinični prehrani (pregled – postavitve diagnoze – predpis terapije), v zadnji dokument so bile dodane še organizacijske oblike klinične prehrane v slovenskem zdravstvenem sistemu. Z metodo snežne kepe smo nato pritegnili strokovnjake, ki se s področjem ukvarjajo na različnih ustanovah in ravneh zdravstvenega sistema. Pri končnem oblikovanju terminološkega dogovora je tako sodelovalo 42 avtorjev iz 19 slovenskih ustanov in več različnih področij (zdravniki s kliničnega in predkliničnega področja, dietetiki, medicinske sestre, farmacevti, logopedi itn.). Komunikacija med avtorji je potekala prek e-pošte in telefonskih klicev, oblikovanje dogovora pa je potekalo od januarja do novembra leta 2022.

Posameznim avtorjem je bila dodeljena naloga, da predpripravljeni osnutek, v katerem je bil pojmovni sistem že urejen, nadgradijo s specifičnimi strokovnimi vsebinami, in sicer tako, da oblikujejo terminološke definicije za predstavljene pojme ter predlagajo najustreznejši slovenski termin. Poleg tega so lahko dodali tudi razlago k pojmom, ki je slednje še dodatno opisala. Nato so vsi avtorji pregledali celoten prispevek in vnesli svoje popravke. Po strokovnopodročnem pregledu je terminolog opravil še jezikoslovni – terminološki – pregled, pri katerem so bile terminološke definicije popravljene tako, da so sledile zgradbi pojmovnega sistema, ob terminih pa so bila poudarjena terminološka načela. Upoštevana je bila tudi obstoječa literatura s področja splošne in medicinske terminologije. Izpostavljena so bila nekatera problematična mesta, ob katerih se je vnela razprava. Vse popravke terminologa so

1 Klinična prehrana se tako ne ukvarja z »oreščki, jabolki in hruškami«, ampak z boleznimi, kot so sarkopenija, podhranjenost, kaheksija, debelost in sarkopenična debelost. Na podlagi pregleda in zdravniške obravnave, ki vključuje različne slikovne, laboratorijske in druge metode, te bolezni opredeli, nato pa glede na posameznikove izmerjene energijske in druge potrebe pripravi prehranski načrt, ki lahko vsebuje tudi prehrano prek sond, parenteralno prehrano itn.

avtorji ponovno pregledali, se nanje odzvali in uskladili jezikovne rešitve, nato pa je sledil lektorski jezikovni pregled.

Ker je imel celotni dokument več kot 100 strani, smo se z avtorji po dogovoru z uredniki *Zdravniškega vestnika* odločili, da ga objavimo v treh delih. Pojmovni sistem smo smiselno razdelili na:

- 1) prvi del, ki se dotika predvsem bolezni in kliničnih meril za postavitev diagnoze v klinični prehrani (Rotovnik Kozjek idr. 2023a),
- 2) drugi del, ki opisuje presejanje prehranske ogroženosti in metode pregleda, ki ga moramo opraviti za postavitev diagnoze (Rotovnik Kozjek idr. 2023b),
- 3) tretji del, ki se dotika predvsem prehranske podpore in prehranske terapije z vsemi mogočimi oblikami hrane in hranjenja (enteralna prehrana, parenteralna prehrana), poleg tega pa tudi organizacije klinične prehrane v zdravstvenih in negovalnih ustanovah (Rotovnik Kozjek idr. 2024).

Vsakemu slovenskemu terminu smo pripisali angleški terminološki sinonim in terminološko definicijo, ob njej pa je bila podana tudi dodatna razlaga za lažje razumevanje. Da smo oblikovali vse sestavne dele znanstvenega prispevka, smo opisali metodologijo in pomembnost ustvarjene terminologije za področje. Končno različico vseh treh dokumentov so potrdili vsi avtorji.

Nastali terminološki dokumenti niso pomembni le za pedagoško in raziskovalno dejavnost ter polno uveljavitev področja klinične prehrane pri nas, temveč tudi za razvoj slovenskega strokovnega jezika. Vključene termine uporabljajo strokovnjaki pri svojem kliničnem delu, obenem pa tudi pri poučevanju študentov, saj se je hkrati z izdelavo dogovora v prenovljeni program ljubljanske Medicinske fakultete uvedel tudi redni predmet Klinična prehrana, ob katerem se izvajata tudi dva izbirna predmeta s tega področja.

5 Zaključek

Terminološki dogovor ima lahko zelo pomembno vlogo pri urejanju in standardizaciji terminologije. Poleg tega ima ob primerni metodološki zasnovi velik jezikovnonormativni pomen, saj bodo terminologijo, ustvarjeno z njim, najverjetneje strokovnjaki bolj vestno uporabljali pri svojem delu. Kljub naštetemu pa oblikovanje eksplicitnega terminološkega dogovora predstavlja izziv, saj še ne obstaja enotna metodologija, na katero bi se lahko oprli pri njegovi izdelavi. Eden od zgledov, s katerim si lahko pomagajo strokovnjaki in terminologi, je opisani dogovor s področja klinične prehrane.

Literatura

- DOBRINA, Claudia, 2015: Getting to the core of a terminological project. Hendrik J. Kockaert, Frieda Steurs (ur.): *Handbook of Terminology: Volume 1*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 80–199. <https://doi.org/10.1075/hot.1.get1>.
- FAJFAR, Tanja, ŽAGAR KARER, Mojca, 2023: Ad hoc terminologija: Analiza uporabe terminoloških načel v Terminološki svetovalnici na Terminologišču. *Slavistična revija* LXXI/4. 369–384. <https://doi.org/10.57589/srl.v71i4.4146>.

- POTOCCO, Barbara, PLEVNIK, Matej, 2023: Najpogostejši termini s pridevnikom telesni v slovenski kineziološki terminologiji in njihovi angleški ustrezniki. *Slovenski jezik* 15. 107–129. <https://doi.org/10.3986/15.1.06>.
- ROTOVNIK KOZJEK, Nada, TONIN, Gašper idr., 2023a: Terminologija klinične prehrane: Motnje prehranjenosti in s prehranjenostjo povezana stanja. *Zdravniški vestnik* XCII/9–10. 356–370. <https://doi.org/10.6016/ZdravVestn.3446>.
- ROTOVNIK KOZJEK, Nada, TONIN, Gašper idr., 2023b: Terminologija klinične prehrane: Prehranska obravnava – presejanje prehranske ogroženosti in prehranski pregled. *Zdravniški vestnik* XCII/11–12. 442–455. <https://doi.org/10.6016/ZdravVestn.3447>.
- ROTOVNIK KOZJEK, Nada, TONIN, Gašper idr., 2024: Terminologija klinične prehrane: Načrt prehranskih ukrepov in organizacija prehranske oskrbe v zdravstvenih in negovalnih ustanovah. *Zdravniški vestnik* XCII/1–2. 20–35. <https://doi.org/10.6016/ZdravVestn.3443>.
- ŠVAB, Mateja, BERLOGAR, Janko, 2013: Zrakoplov ali letalnik, ciljenje ali ciljno delovanje? *Slovenska vojska* IV. 45.
- TONIN, Gašper, 2024: Strokovnojezikovna svetovalnica za področje medicine: Bolnik in pacient. *ISIS* XXXIII/5. 54–55.
- ŽAGAR KARER, Mojca, 2015: Terminologišče – kraj, kjer terminolog išče. *Slavia Centralis* VIII/1. 22–33. <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/801>.
- ŽAGAR KARER, Mojca, 2018: Upoštevanje terminoloških načel v terminografski praksi. *Slavistična revija* LXVI/2. 235–249.